

Helsingin yliopiston rehtorille

Helsingin yliopiston rehtori asetti 22.1.2008 asiantuntijaryhmän, joka sai tehtäväkseen selvittää, oliko vuonna 1937 Helsingin yliopiston Historiallis-kielitieteellisessä osastossa hylätyn Israel-Jakob Schurin väitöskirjan käsittelyssä loukattu hyvää tieteellistä käytäntöä. Työryhmän puheenjohtajaksi rehtori nimesi hallinto-oikeuden professori Olli Mäenpään ja jäseniksi yleisen kielitieteen professori Fred Karlssonin ja uskontotieteen dosentti Olli Alhon.

Työryhmä on kokoontunut neljä kertaa. Työryhmällä on ollut käytettävissään Helsingin yliopiston Historiallis-kielitieteellisen osaston pöytäkirjat Schurin väitöskirjaa käsittelevistä kokouksista sekä niiden Schurin väitöskirjan arviointia koskevat liitteet. Työryhmä on myös hyödyntänyt Historiallis-kielitieteellisen osaston muita pöytäkirjoja kaudelta 1932-1939 sekä Helsingin yliopiston Keskushallinnon arkistoa. Lisäksi työryhmä on perehtynyt Simo Muirin artikkeliin "Israel-Jakob Schurin väitöskirjan hylkääminen Helsingin yliopistossa 1937. Antisemitismiä, kielikiistaa ja henkilöintrigejä" (*Historiallinen aikakauskirja* 2007, 463-483). Työryhmällä on myös ollut käytettävissään lehtori Helmut Diekmannilta ja professori emeritus Dietrich Assmannilta saadut arviot Schurin väitöskirjan kieliasusta. Edelleen työryhmä on hyödyntänyt Åbo Akademin humanistisen tiedekunnan pöytäkirjoja kevätlukukaudelta 1938 sekä Turun yliopistossa säilytteillä olevaa professori Albert Hämäläisen kirjakokoelmaa.

Saatuaan selvityksensä valmiiksi työryhmä luovuttaa kunnioittavasti raporttinsa ja arviointinsa tulokset rehtorille.

Helsingissä, huhtikuun 9. päivänä 2008

Olli Alho

Fred Karlsson

Olli Mäenpää

Asiantuntijatyöryhmän raportti

ISRAEL-JAKOB SCHURIN VÄITÖSKIRJAN KÄSITTELY JA HYLKÄÄMINEN HELSINGIN YLIOPISTOSSA LUKUVUONNA 1936-1937

1 Työryhmän selvityksen ja arvioinnin kohde

Helsingin yliopiston Historiallis-kielitieteellinen osasto¹ hylkäsi julkisen tarkastuksen jälkeen 29.5.1937 väitöskirjana esitetyn Israel-Jakob Schurin väitöskirjakäsikirjoituksen *Wesen und Motive der Beschneidung im Licht der alttestamentlichen Quellen und der Völkerkunde (Mit Berücksichtigung von Šabbath u. Pesah)*. Tutkija Simo Muir on *Historiallisessa aikakauskirjassa* (4/2007) julkaistussa artikkelissaan tuonut esiin epäilyn, että väitöskirjan käsittely ei ollut oikeudenmukainen ja että menettely loukkasi Schurin oikeusturvaa. Artikkelissa katsotaan lisäksi, että väitöskirjan hylkäämiseen johtaneet argumentit olisivat olleet tieteellisesti kyseenalaisia ja motiiveiltaan juutalaisvastaisia.

Työryhmän arvioinnin kohteena on Schurin väitöskirjan käsittely Helsingin yliopistossa hyvän tieteellisen käytännön noudattamisen kannalta. Selvitettävänä on siten ensisijaisesti, oliko väitöskirjan arviointimenettely asianmukaista ja samanlaista kuin muilla sen ajan väittelijöillä, noudatettiinko siinä vakiintuneita tieteellisiä kriteerejä ja otettiin väittelijän oikeusturva riittävästi huomioon.

Työryhmä ei arvioi sisällöllisesti Schurin väitöskirjan tieteellisiä ansioita, puutteita tai tasoa. Mikäli sitä pidetään perusteltuna ja tarpeellisena, tällaisen tieteellisen arvion tekeminen edellyttää väitöskirjan problematiikkaan sisällöllisesti perehtyneitä asiantuntijoita. Koska arvio tehtäisiin runsaat 60 vuotta väitöskirjan julkaisemisen jälkeen, se olisi joka tapauksessa välttämätöntä suhteuttaa väitöskirjan julkaisemisen aikana noudatettuun tieteelliseen standardiin.

2 Työryhmän arvioinnin perusteet

Hyvän tieteellisen käytännön perusteita ja vaatimuksia ei ollut ainakaan dokumentoidusti määritetty Helsingin yliopistossa vuonna 1937. Työryhmä katsoo, että se ei voi taannehtivasti soveltaa myöskään parhaillaan käytössä olevia hyvän tieteellisen käytännön määrittelyjä, joista keskeisin on Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausten käsittely (2002).

Työryhmä on pyrkinyt huolellisesti pohtimaan mahdollisuutta varsin pitkän ajan kuluttua arvioida hyvän tieteellisen käytännön noudattamista tilanteessa, jossa tällaisen käytännön perusteita ei ollut erikseen määritetty. Työryhmä katsoo, että nimenomaisten määrittelyjen puuttuessa on kuitenkin mahdollista jälkikäteen käyttää arvioinnin perusteena sellaisia yleisiä tieteellisen käytännön menettelyllisiä ja laadullisia lähtökohtia, joihin Helsingin yliopiston ja sen tiedeyhteisön voidaan katsoa olleen sitoutunut vuonna 1937.

¹ Työryhmä noudattaa tässä selvityksessä 1930-luvun käytäntöä, jossa osaston nimi kirjoitettiin isolla alkukirjaimella.

Tällaisia laadullisia kriteereitä ovat työryhmän arvion mukaan ainakin tieteen vapauden perusteiden ja tasapuolisen menettelyn noudattaminen. Näiden kriteerien käyttämistä puoltaa myös se, että niiden sisältämällä vaatimuksilla oli tuolloin yleiset perusteet myös voimassa olleessa perustuslaissa.

Tieteellisen vapauden perusteet nojautuvat arviointiajankohtana voimassa olleen perustuslain, Suomen Hallitusmuodon (1919) 77 §:n säännökseen, jonka mukaan Helsingin yliopistolla pysytettiin itsehallinto-oikeus. Helsingin yliopiston järjestysmuodon perusteista annetun lain (1923/191) 1 §:n mukaan yliopiston tehtävänä oli ”edistää vapaata tutkimusta ja tieteellistä sivistystä Suomessa”. *Tasapuolisen menettelyn* noudattamisen vaatimus voidaan perustaa erityisesti Suomen Hallitusmuodon 5 §:n säännökseen, jonka mukaan ”Suomen kansalaiset ovat yhdenvertaiset lain edessä.”

Työryhmän arvioinnin perusteena on näiden kriteerien mukaisesti lähinnä se, onko Israel-Jakob Schurin väitöskirjan käsittelyssä noudatettu tieteen vapauden sekä yhdenvertaiseen menettelyyn sisältyviä laadullisia periaatteita ja vaatimuksia.

Tieteellisen vapauden voidaan väitöskirjan julkaisemiseen aikaan katsoa sisältäneen muun muassa seuraavat kriteerit:

- vapaus uuden, tieteellisesti perustellun tiedon esittämiseen
- kritiikin vapaus
- tutkimustulosten objektiivisen ja avoimen arvioinnin periaatteiden noudattaminen.

Tasapuolisen menettelyn voidaan katsoa väitöskirjan julkaisemiseen aikaan edellyttäneen ainakin seuraavien menettelyvaatimusten noudattamista:²

- syrjinnän kiellon noudattamista
- objektiivista kohtelua
- väitöskirjan käsittelyä, tarkastamista ja arviointia koskevien menettelysäännösten noudattamista.

Väitöskirjan käsittelyä koskevat menettelysäännökset sisältyivät Schurin väitöskirjaa käsiteltäessä Helsingin yliopiston säännöt sisältävään asetukseen (1924/228, jäljempänä *Helsingin yliopiston säännöt*). Asetuksen sisältöä selostetaan jäljempänä tarkemmin ja arvioitaessa, noudatettiinko väitöskirjan käsittelyssä myös näitä oikeudellisia menettelyvaatimuksia.

² Eduskunnan tuolloinen oikeusasiamies Esko Hakkila kuvaa kommentaariteoksessaan *Suomen tasavallan perustuslait*. Porvoo 1939 yhdenvertaisuusvaatimuksen sisältöä seuraavasti: ”Tuomareiden ja muiden virkamiesten velvollisuutena on toimia mahdollisimman puolueettomasti ja objektiivisesti. Virkamiehen hengenheimolaisten, puoluetovereiden tai aateystävään suosiminen ei saa tulla kysymykseen, yhtä vähän kuin virkamies saa toiminnassaan suosia sitä tai tätä poliittista puoluetta tai aatevirtausta. Henkilökohtaiset sympatiat tai antipatiat eivät saa vaikuttaa viranomaisten toimintaan. Viranomainen ei saa kiinnittää huomiota siihen, mitä etua hänellä itsellään saattaa olla siitä, että virkatoimi suoritetaan määrättyllä tavalla. Yhteiskunnallinen asema, varallisuus, uskonnollinen ja valtiollinen vakaumus tai muut sellaiset seikat eivät saa vaikuttaa mitään eroavaisuutta kansalaisten asemaan lain edessä.”

3. Israel-Jakob Schurin väitöskirjan käsittelyn arviointi menettelylliseltä kannalta

3.1. Väitöskirjan käsittelyä, arviointia ja hyväksymistä koskevat säännökset

Väitöskirjan esittämiseen, tarkastukseen ja arviointiin sovellettiin lukuvuonna 1936-1937 Helsingin yliopiston säännöt sisältävän asetuksen (8.9.1924/228) 87-90 §:n säännöksiä. Säännöksissä määriteltiin suhteellisen yksityiskohtaisesti väitöskirjan käsittelyn eri vaiheita. Tässä luvussa arvioidaan, noudattiko Historiallis-kielitieteellinen osasto asianmukaisesti näitä menettelyvaatimuksia Israel-Jakob Schurin väitöskirjan käsittelyssä.

3.2. Oikeus julkaista väitöskirja

Oikeus julkaista väitöskirja ja julkisesti puolustaa sitä lisensointiarvon saamiseksi oli Helsingin yliopiston sääntöjen 87 §:n 1 momentin mukaan filosofisessa tiedekunnassa sillä, ”joka asianomaisessa tiedekunnassa on saavuttanut kandidaatinarvon”.

Helsingin yliopiston pieni konsistori oli 11.4.1934 myöntänyt Schurille erivapauden suorittaa kandidaatin tutkinnon Historiallis-kielitieteellisessä osastossa ilman ylioppilastutkintoa. Schurin suoritettua tämän tutkinnon hänellä oli yleinen kelpoisuus julkaista osaston tieteenaloihin kuuluva väitöskirja ja julkisesti puolustaa sitä lisensointiarvon saamiseksi.

3.3. Schurin väitöskirjan esitarkastus ja julkaisuluvan myöntäminen

Väitöskirjan esitarkastusmenettelyä määritteli Helsingin yliopiston sääntöjen 88 §, jonka mukaan ”[v]äitöskirja on, sittenkuin tiedekunta alustavasti sitä tarkastettuaan on antanut siihen luvan, toimitettava painosta ja julkisesti tarkastettava.” Tätä pykälää täsmentävien Historiallis-kielitieteellisen osaston tutkintovaatimusten (s. 6) mukaan [l]isensointiväitöskirjaksi aiotun teoksen tekijä jättää Osaston dekaanille yhden kokonaisen, täysin selvästi, mieluummin koneella kirjoitetun kappaleen väitöskirjastaan. Osasto määrää yhden tahi kaksi henkilöä sitä tarkastamaan sekä ilmoittamaan, katsovatko he, että väitöskirjalla on sellainen tieteellinen arvo, että voidaan antaa lupa sen julkaisemiseen.”

Schurin väitöskirja ilmoitettiin tarkastettavaksi Historiallis-kielitieteellisen osaston kokouksessa 19.9.1936. Sen esitarkastajiksi määrättiin moraali- ja yhteiskuntafilosofian professori Rafael Karsten sekä itämaiden kirjallisuuden professori Aapeli Saarisalo. Saarisalon 3.10.1936 päivätyn lausunnon mukaan ”teos on omaperäinen ja metodiltaan johdonmukainen ja käsittelee aihetta, jota ei ole ennen Talmudin aineiston pohjalta tutkittu”. Karstenin samana päivänä antaman lausunnon mukaan ”Avhandlingens kommer enligt min bestämda övertygelse att ha ett mycket stort vetenskapligt värde och jag förordar utan tvekan beviljande av tryckningstillstånd.” Molemmat esitarkastajat siis puolsivalt julkaisuluvan myöntämistä, ja se myönnettiin yksimielisesti osaston kokouksessa 3.10.1936.

Schurin väitöskirjan esitarkastus ja julkaisuluvan myöntäminen tapahtuivat asianmukaisessa ja normaalissa menettelyssä. Huomiota voidaan täydentävästi kiinnittää siihen, että painatusluvan myöntäminen oli melko tiukka menettely, ja lupa saatettiin eräissä tapauksissa myös hylätä. Kuten jaksossa 4.1 osoitetaan, näin tapahtui kaudella 1932-1939 ainakin kuudessa tapauksessa, kun painatuslupia myönnettiin yli kuusikymmentä.

3.4. Väitöskirjan julkinen tarkastus

Vastaväittäjän ja valvojan määrääminen

Tiedekunta määräsi Helsingin yliopiston sääntöjen 89 §:n 1 momentin mukaan "vastaväittäjän väitöskirjaa tarkastamaan ja jonkun jäsenensä valvojaksi väitöstilaisuuteen". Tämän mukaisesti Historiallis-kielitieteellinen osasto määräsi Schurin vastaväittäjäksi professori Rafael Karstenin ja väitöstilaisuuden valvojaksi altailaisen kielentutkimuksen professori Gustaf John Ramstedtin.

Väitöstilaisuuden valvojaksi aikaisemmin määrätty professori Saarisalo oli pyytänyt ja saanut virkavapautta 1.-15.4.1937 tutkimustyötä varten British Museumissa. Hänen tarkoituksenaan oli 19.3.1937 päivätyn virkavapauslupien mukaan tehdä tutkimusta Studia Orientalia –sarjassa julkaistavaa artikkelia varten. Virkavapauden perusteeksi Saarisalo ilmoitti lisäksi jo kolmen viikon ajan pitäneensä opetustuntinsa kaksinkertaisina.

Vastaväittäjän ja valvojan määräämisen voidaan arvioida tapahtuneen asianmukaisessa ja Helsingin yliopiston sääntöjen mukaisessa menettelyssä.

Väitöstilaisuus

Väitöstilaisuutta koskevien säännösten mukaan tiedekunnan määräämän vastaväittäjän oli esiinnyttävä ensimmäisenä. "Senjälkeen on muidenkin sallittu tehdä muistutuksia väitöskirjaa vastaan." (Sääntöjen 89.2 §) Schurin väitöstilaisuudessa 10.4.1937 muistutuksia esittivät kolme henkilöä vastaväittäjän esiintymisen jälkeen. Näin monen muistutuksen esittäjän esiintyminen oli todennäköisesti poikkeuksellista tuolloisissa oloissa, mutta se oli yliopiston sääntöjen sallimaa.

Julkisessa tarkastuksessa oli "käytettävä jompaakumpaa maan kielistä tai sitä vierasta kieltä, jolla väitöskirja on kirjoitettu, tai muuta tiedekunnan hyväksymää kieltä." (Sääntöjen 87.3 §). Schurin väitöstilaisuudessa yksi muistutuksen esittäjistä, suomalaisugrilaisen kansatieteen professori Albert Hämäläinen käytti ainakin osaksi suomen kieltä, vaikka Schur ei hallinnut suomea. Menettelyä ei voida pitää ainakaan akateemisten kohteliaisuusnormien mukaisena, sillä väittelijä ilmoitti tilaisuudessa valvojan raportin mukaan, että hän ei ymmärrä suomea. Koska muistutuksen tekijä näin ollen tiesi Schurin kielitaidon rajoituksen, hänen ei olisi tullut käyttää suomea.

Väitöstilaisuuden valvoja ei kuitenkaan olisi Helsingin yliopiston sääntöjen mukaan voinut estää tai kieltää muistutuksen esittäjää käyttämästä suomen kieltä. Valvojan olisi sen sijaan tullut ensisijaisesti kehottaa muistutuksen tekijää

käyttämään ruotsia tai saksaa tai viime kädessä itse kääntää muistutukset näille kielille. Kun valvoja ei menetellyt näin, väitöstilaisuuden kulkua ei tältä osin voida pitää asianmukaisena, siltä osin kuin Schur ei saanut riittävää tilaisuutta esittää omat näkemyksensä Hämäläisen muistutusten johdosta.

3.5. Väitöskirjan arviointi ja hyväksymismenettely

Väitöskirjan tieteelliset ja kieltä koskevat kriteerit

Väitöskirjan tieteellisen arvioinnin kannalta ainoa sisällöllinen kriteeri sisältyi Helsingin yliopiston sääntöjen 87 §:n 2 momenttiin, jonka mukaan "[v]äitöskirjan tulee olla itsenäiseen tutkimukseen perustuva tieteellinen esitys jostakin asianomaisen tiedekunnan oppialaan kuuluvasta aineesta." Väitöskirjan kieltä koskevan 3 momentin mukaan väitöskirja oli kirjoitettava "jommalla-kummalla maan kielellä tahi tiedekunnan suostumuksella muulla kielellä."

Väitöskirjan arviointi- ja hyväksymismenettely

Väitöskirjan arviointi- ja hyväksymismenettelyä säänteli Helsingin yliopiston sääntöjen 90 §. Tiedekunnan puolesta esiintyneen vastaväittäjän oli neljän viikon kuluessa annettava kirjallinen lausuntonsa, "jonka tulee sisältää arvostelu sekä väitöskirjan tieteellisestä arvosta ja siitä, vastaako se tarkoitustansa, että myöskin puolustuksesta."

Virallinen vastaväittäjä, professori Karsten esitti omassa 17.4.1937 päivätyssä lausunnossaan väitöskirjan hyväksymistä. Lausunnon mukaan väitöskirja "utgör ett synnerligen viktigt och beaktansvärt bidrag till den israelitisk-judiska och även den allmänna religionshistorien och väl motsvarar det ändamål för vilket den utgivits." Väitöskirjan puolustuksesta Karsten esitti seuraavan arvi- on: "Förf.:ns försvar vid disputationstillfället kan betecknas såsom glänsande och vittnande om den djupa sakkunskap han förvärvat sig på området."

Vastaväittäjän lausunnossa arvioitiin myös väitöskirjan kieliasua: "Mag. Schurs framställningssätt är visserligen i allmänhet klart, men hans benägenhet för alltför långa meningar och en strävan till koncentration gör att framställningen i vissa delar kommer att lida av en viss tyngd och starkt tar eftertanken i anspråk. Tyvärr lider avhandlingen även av en rätt stor mängd tryckfel, vilka dock äro av mindre betydelse och ingenstädes giva anledning till missuppfattning."

Väitöskirjan hylkäämistä koskeva arviointi

Väitöskirjan mahdollista hylkäämistä koskivat seuraavat säännökset. Jos virallisen vastaväittäjän arvostelu oli hylkäävä, hänen tuli esittää "ne syyt ja asiahaarat, joihin se perustuu." (1 mom.) Virallisen vastaväittäjän ohella myös tiedekunnan jäsenellä oli oikeus vaatia väitöskirjan hylkäämistä joko vastaväittäjän muistutusten nojalla tai muilla perusteilla. Mikäli joku tiedekunnan jäsen esitti tällaisia muita hylkäämisperusteita, ne tuli esittää kirjallisesti (2 mom.).

Sääntöjen 90 §:stä käy ilmi, että muilla henkilöillä kuin vastaväittäjällä ja tiedekunnan jäsenellä ei ollut oikeutta vaatia väitöskirjan hylkäämistä. Virallinen

vastaväittäjä kuitenkin otti osaa asian käsittelyyn tiedekunnassa, vaikka hän ei olisikaan ollut sen jäsen (3 mom.). Tiedekunnalla oli lisäksi oikeus kutsua toisen tiedekunnan opettaja apujäsenekseen väitöskirjaa arvosteltaessa (4 mom.).

Historiallis-kielitieteellisen osaston puolesta esiintynyt vastaväittäjä Karsten esitti Schurin väitöskirjan hyväksymistä. Väitöskirjan hylkäämistä esittivät osaston jäsenet, väitöstilaisuuden valvoja, professori Ramstedt ja ylimääräisenä vastaväittäjänä esiintynyt professori Hämäläinen. Molemmat perustelivat hylkäämistä erillisissä 24.4.1937 annetuissa lausunnoissaan. Näiden hylkäämistä esittäneiden lausuntojen johdosta vastaväittäjä Karsten esitti vielä 5.5.1937 omat kommenttinsa.

Schurin väitöskirjan hylkäämisvaatimukset tehtiin Helsingin yliopiston sääntöjen mukaisessa menettelyssä. Vaatimukset oli perusteltu tieteellisin ja muodollisin, lähinnä väitöskirjan kieliasua koskevin kriteerein. Hylkäämisvaatimusten johdosta käytiin vielä jatkokeskustelua väitöskirjan tieteellisestä arvosta.

Väittelijän oikeusturva

Väittelijän kuulemista koskevan säännöksen mukaan väitöskirjan tekijälle oli ”suotava tilaisuus tiedekunnan määräämässä ajassa kirjallisesti vastata muistutuksiin”. Vasta tämän jälkeen tiedekunta sai ottaa asian lopullisesti ratkaistavakseen (Sääntöjen 90 §:n 2 mom.). Helsingin yliopiston sääntöihin ei sisällynyt menettelyä, jolla väitöskirjan arvosteluun tai hylkäämiseen tyytymätön olisi voinut saattaa tämän asian uudelleen käsiteltäväksi.

Schurille varattiin sääntöjen mukaisesti tilaisuus vastata väitöskirjan hylkäämistä vaatineiden osaston jäsenten Hämäläisen ja Ramstedtin esittämiin muistutuksiin. Vastineessaan 5.5.1937 Schur esitti yksityiskohtaiset kommenttinsa näiden muistutusten johdosta.

Ennen kuin osasto otti väitöskirjan hyväksymistä koskevan asian lopullisesti ratkaistavakseen, se pyysi vielä lausunnon väitöskirjan kieliasusta lehtori Gustav Schmidtiltä ja lehtori Heinrich Schlückingiltä. Lausunnoissa väitöskirjassa käytettyä kieltä arvosteltiin ankarasti. Myös nämä lausunnot annettiin tiedoksi Schurille, joka 20.5.1937 päivätyssä kirjeessään Historiallis-kielitieteelliselle osastolle ilmoitti saaneensa tiedoksi väitöskirjan tyyliä ja kieliasua koskevat huomautukset. Schur ilmoitti niiden johdosta olevansa halukas painattamaan ”en nyredigerad upplaga av avhandlingens” ja pyysi lupaa ”att förenkla transkriptionen samt dessutom taga bort underrubrikerna”.

Historiallis-kielitieteellinen osasto totesi kokouksessaan 22.5.1937, että väittelijän kirje ei aiheuttanut toimenpiteitä osaston puolelta. Samassa kokouksessa osasto päätti yksimielisesti hylätä Schurin väitöskirjan.

Väittelijän kuulemismenettelyä voidaan pitää riittävänä ja se täytti myös yliopiston sääntöjen mukaiset menettelyvaatimukset. Väittelijän ehdottamaa väitöskirjan toimituksellista muuttamista ja kielellistä yksinkertaistamista ei ilmei-

sesti olisi voitu hyväksyä sen jälkeen, kun väitöskirja oli jo julkisesti tarkastettu väitöstilaisuudessa.

3.6. Yhteenveto Israel-Jakob Schurin väitöskirjan käsittelystä muodollisten menettelyvaatimusten noudattamisen kannalta

Israel-Jakob Schurin väitöskirjan käsittelyn ja arvioinnin eri vaiheissa noudatettua menettelyä Historiallis-kielitieteellisessä osastossa voidaan pitää Helsingin yliopiston sääntöjen mukaisena. Tosin väitöstilaisuudessa esitettyä suomenkielistä arvostelua voidaan pitää epäasianmukaisena ja akateemisten kohteliaisuussääntöjen vastaisena. Väitöstilaisuuden valvoja ei kuitenkaan sääntöjen mukaan olisi voinut kieltää arvostelun esittämistä suomen kielellä.

Väitöskirjan arvostelusta käytiin suhteellisen runsaasti keskustelua. Väittelijä sai asianmukaisesti tilaisuuden vastata väitöskirjaa kohtaan esitettyyn tieteelliseen sekä kieliasua ja tyyliä koskevaan muodolliseen kritiikkiin. Julkisesti tarkastetun väitöskirjan korjaaminen jälkikäteen ei ilmeisesti olisi näiden menettelyvaatimusten mukaan ollut mahdollista.

Työryhmä esittää yleisenä arvionaan, että Israel-Jakob Schurin väitöskirjan käsittelyssä ja arvioinnissa noudatettiin Helsingin yliopistossa voimassa olleita menettelyvaatimuksia. Menettelylliseltä kannalta väitöskirjan käsittelyyn ei ole huomauttamista.

4. Israel-Jakob Schurin väitöskirjan käsittely menettelyn tasapuolisuuden kannalta arvioituna

4.1. Tarkastuskäytännöt ja yksittäiset tarkastukset Historiallis-kielitieteellisessä osastossa vuosina 1932-1939

Muodostaakseen käsityksen siitä, kohdeltiinko Israel-Jakob Schuria ja hänen väitöskirjaansa samoin kuin muita väitöskirjoja ja niiden tekijöitä 1930-luvun Historiallis-kielitieteellisessä osastossa, työryhmä selvitti väitöskirjojen tarkastuskäytännöt tässä tiedekunnassa kaudella 1932-1939. Perusaineistona olivat Helsingin yliopiston keskusarkistossa olevat osaston pöytäkirjat ja tuolloin voimassa olleet ohjeet ja määräykset. Kaikki alempana annettavat päivämäärät viittaavat osaston ao. päivänä pidetyn kokouksen pöytäkirjaan tai sen liitteisiin.

Puheena olevalla seitsenvuotiskaudella Historiallis-kielitieteellisessä osastossa tarkastettiin noin 70 väitöskirjaa. Saadakseen vertailuaineistoa Schurin väittelyprosessin tapahtumille työryhmä on pääpiirteittäin tutustunut kaikkiin näihin väittelyprosesseihin, ja tarkasti niihin, joiden yhteydessä syntyi keskustelua väitöskirjan tasosta ja hyväksymisestä tai hylkäämisestä joko esitarkastuksessa tai väitöstilaisuudessa.

Nykyisenkaltaisia väitöskirjatyön ohjaajia ei tuolloin ollut ja muutenkin väitöskirjojen ohjaus oli vähänpuoleista tai olematonta. Tohtorinväitöskirjan tarkastamisen ensi vaiheessa väittelijä jätti virallisesti työnsä tarkastettavaksi, jolloin osaston seuraavan kokouksen pöytäkirjaan tuli merkintä "N.N. ilmoittaa väi-

töskirjan” tai “N.N anmäler en avhandling”. Tässä tai seuraavassa kokouksessaan osasto määräsi kaksi jäsentään antamaan lausunnon, voitiinko painatuslupa myöntää. Osaston kokoukset pidettiin joka tai vähintään joka toinen viikko.

Esitarkastuslausunnot annettiin usein kahdessa tai jopa yhdessä viikossa. Oli harvinaista, että ne viipyivät enemmän kuin kuukauden. Jos esitarkastuslausunnot olivat myönteisiä, eikä kukaan osaston jäsen muuten vastustanut painatusluvan myöntämistä joko omalla kriittisellä kirjallisella lausunnolla tai vaatimalla lisälausuntoja, painatusluvan saattoi saada jopa 1-2 viikossa tarkastukseen jättämisen jälkeen. Tähän nopeaan joukkoon kuului mm. Schur, joka jätti väitöskirjansa tarkastettavaksi 19.9.1936 ja sai painatusluvan kaksi viikkoa myöhemmin 3.10.1936.

Schurin esitarkastajien, professori Rafael Karstenin ja professori Aapeli Saarisalon lyhyet lausunnot olivat varauksettoman myönteisiä: Karsten puhui työn hyvin suuresta tieteellisestä arvosta, Saarisalo piti sitä omaperäisenä ja metodiltaan johdonmukaisena (LIITTEET 1, 2). Kieliasusta ei lausuttu mitään. Vaikka lausunnot olivat nykyisiin verrattuina lyhyitä, ne eivät pituudeltaan eivätkä melko ylimalkaiselta sisällöltään poikenneet monista muista saman ajan lausunnoista.

Kiistanalaisissa esitarkastustapauksissa painatusluvan myöntäminen saattoi kestää kuukausia ja lupa saatettiin myöntää äänestyksen jälkeen. Esimerkiksi Lauri Hakulisen painatuslupaa käsiteltiin viidessä kokouksessa melkein koko kevätlukukauden 1933, kunnes painatuslupa myönnettiin 27.5.1933. Samaten tarvittiin koko kevätlukukausi 1935, uudet esitarkastajat (joista Eino Kaila esitti painatusluvan epäämistä 23.2.1935) ja viisi osaston kokousta, ennen kuin Eino Krohnin sai painatusluvan 25.5.1935. V. J. Sukselaisen väitöskirjan esitarkastukseen tarvittiin vuosina 1938-1939 kuusi osaston kokousta, ja sen lopulliseen hyväksymiseen vielä viisi lisää.

Puheena olevalla seitsenvuotiskaudella tarkastetusta noin 70 väitöskirjasta Schurin oli ainoa, joka (toukokuun lopussa 1937) hylättiin väitöstilaisuuden jälkeen. Mutta esitarkastuksessa hylättiin kuusi käsikirjoitusta: L. Nieminen 18.1.1935, J. Karhu 3.10.1936, Y. Paatero 8.5.1937, G. Krohn 28.5.1938, M. Widnäs 17.12.1938 sekä A. Rytönen 28.1.1939. Hylättyjä väitöskirjoja oli siis 7/70 eli 10%. Kun lisäksi otetaan huomioon edellä mainitut (ja useat muut vastaavat) tapaukset, missä esitarkastuksen yhteydessä syntyi hyvinkin kriittistä keskustelua painatusluvan myöntämisestä, voidaan todeta, että Historiallis-kielitieteellisessä osastossa kiinnitettiin vakavaa huomiota väitöskirjojen tasoon.

Osaston huoli väitöskirjojen tasosta oli ajankohtainen kysymys juuri Schurin väitellessä 10.4.1937. Viikkoa myöhemmin, eli 17.4.1937, osastossa äänestettiin M. Wilskan väitöskirjan hyväksymisestä. Wilska oli 7.3.1936 ilmoittanut väitöskirjansa “Kansanopistoatteen kehitys Suomessa vuosina 1868-1892” ja saanut painatusluvan 9.5.1936 V. Voionmaan ja J. A. Hollon empivien painatuslupalausuntojen pohjalta. Wilska sai kuitenkin painatuslupansa ilman lisä-

lausuntoja tai -keskusteluja, aivan kuten Schurkin, jonka esitarkastuslausunnot olivat varauksettoman myönteisiä.

Wilskan väitöstilaisuuden jälkeen osastokäsittely alkoi ja siihen tarvittiin neljä kokousta. Kokouksessa 30.1.1937 Edwin Linkomies esitti Wilskan väitöskirjan hylkäämistä, perusteluina mm., että teos oli vaatimaton historiikki, menetelmältään alkeellinen ja vastasi keskinkertaista pro gradu -tutkielmaa.

Wilskan väitöskirjan päätöskäsittely oli siis 17.4.1937. Edwin Linkomies esitti uuden, pitkän lausunnon, jossa hän mm. totesi: "Jos tämä väitöskirja hyväksytään, merkitsee se väitöskirjojen tason huomattavaa alentamista." Muitakin kriittisiä kirjallisia lisälausuntoja esitettiin, kuusi kappaletta kymmenen sivun verran. Lopulta väitöskirja hyväksyttiin äänestyksen jälkeen äänin 14-13. Hyväksymistä kannattaneista *jokaikinen* lausui pöytäkirjaan enemmän tai vähemmän epäilevän mielipiteen: "epäillen" (Katara, Cederberg, R. Karsten ja useat muut), "suurin epäilyksin" (esitarkastaja J. A. Hollo), "hör inte till de goda och inte till de medelmåttiga avhandlingarna" (A. Lilius). Ainakin kaksi osaston jäsentä (Cederberg, Lilius) ilmoitti hyväksymisensä syyksi sen, etteivät katso neet voivansa asettua painatuslupaa kannattaneiden esitarkastajien mielipidettä vastaan.

Samassa kokouksessa 17.4.1937 esitettiin myös vastaväittäjä Rafael Karstenin lausunto Schurin väitöskirjasta ja itse väitöstilaisuudesta. A. F. Puukon ylimääräisestä opponoinnista Karsten lausui lyhyesti, että se oli käsitelty teknisiä yksityiskohtia. Valvoja G. J. Ramstedt ilmoitti toimittavansa lausunnon myöhemmin.

Lukuvuotena 1936-1937 Wilskan tapaus ei ollut ollut ensimmäinen ongelmallinen, koska jo syyslukukaudella J. Karhun väitöskirjalta "Muinaissuomalaisen karhunkaato ja peijaiset" (522 s.) oli evätty painatuslupa 3.10.1936. Muutama viikko Wilskan väitöskirjan täpärän hyväksymisen jälkeen eli 8.5.1937 harkittavana oli Y. Paateron venäjän kieltä käsittelevän väitöskirjan painatuslupa. Esitarkastaja Eino Niemisen mielestä Paaterolla ei ollut "täyttä kielentutkijan otetta". Toinen esitarkastaja Jalo Kalima puolsi painatuslupaa vain epäröiden, "muistaen oman vastuun ja sen päänsaavan, jota monet muut heikot viimeaikaiset väitöskirjat ovat osastolle tuottaneet". Paaterolta evättiin painatuslupa.

Schur oli saanut painatusluvan 3.10.1936, samassa kokouksessa, missä J. Karhulta evättiin painatuslupa. Wilskan ja Paateron heikkotasoisia väitöskirjoja käsiteltiin samanaikaisesti Schurin väitöskirjan lopullisen arvostelun kanssa. Avoin ja kovakin keskustelu väitöskirjojen laatuvaatimuksista oli meneillään, kolmen rajatapauksen sekä Linkomiehen käynnistämän ryhtiliikkeen takia.

Tätä taustaa vasten oli ymmärrettävää, että Schurin väitöskirja joutui tiukkaan lopputarkastukseen, erityisesti koska väitöstilaisuudessa oli esiintynyt peräti kolme ylimääräistä vastaväittäjää.

Seuraavana lukuvuotena 1937-1938 painettavaksi hyväksyttiin kuusi väitöskirjaa ja yhdeltä evättiin painatuslupa (G. Krohn, 28.5.1938). Esitarkastaja Albert Liliuksen mukaan Krohnin käsikirjoitus "ei ole läheskään hyväksyttävän väitös-

kirjan tasolla” ja esitarkastaja J. A. Hollo taas totesi sen olevan “keskeneräinen ([saksan] kielen ja tyylin puolesta), enkä katso mitenkään voivani puoltaa anottun painatuslupan myöntämistä”.

Schur jätti korjatun version väitöskirjastaan esitarkastukseen 25.9.1937, neljä kuukautta hylkäämiseen jälkeen. Lausunnot todettiin kokouksessa 6.11.1937 Gunnar Landtmanin lausunto oli myönteinen (LIITE 3), Aapeli Saarison tällä kertaa kielteinen (LIITE 4). Kokouksessaan 27.11.1937 osasto keskeytti Schurin samana päivänä päivätystä pyynnöstä hänen toisen väittelemisyrittänsä. Teknisesti Schurilta ei siis toisella yrittämällä evätty painatuslupaa. Schur mainitsee kaksi syytä keskeyttämispyynnölleen: asiantuntijoiden erimielisyyden sekä halunsa olla aiheuttamatta lisävaivaa osastolle.

Lukuvuotena 1938-1939 painettavaksi hyväksyttiin 14 väitöskirjaa ja kahdelta evättiin painatuslupa (M. Widnäs 17.12.1938, äänestyksen jälkeen 20-8, vaikka slavistiikan asiantuntija prof. J. J. Mikkola oli esitarkastajana puoltanut painatuslupaa; A. Rytönen, 28.1.1939).

Päätelmänä voidaan todeta seuraava: Neljänä lukuvuotena 1932-1936 Historiallis-kielitieteellinen osasto tarkasti 34 väitöskirjaa ja epäsi vain yhdeltä ilmoitetulta väitöskirjalta painatuslupan (L. Nieminen, 18.1.1935), vaikka Lauri Hakulisen ja Eino Krohnin väitöskirjat saivatkin painatuslupan vasta pitkällisen esitarkastuksen jälkeen. Kolmena lukuvuotena 1936-1939 sen sijaan tarkastettiin melkein sama määrä väitöskirjoja (36), jolloin viideltä evättiin painatuslupa. Schur hylättiin kerran ja keskeytti kerran ja lisäksi oli vielä Wilskan täpärä hyväksyminen. Kiistanalaisia tapauksia oli siis peräti kahdeksan, vaikka tarjottujen käsikirjoitusten määrä ei ollut oleellisesti kasvanut. Mahdollisesti sekä ilmoitettujen väitöskirjojen että niiden esitarkastuksen taso oli laskenut. Joka tapauksessa dokumentein voidaan osoittaa, että osasto alkoi kiinnittää entistä enemmän huomiota väitöskirjojen hyväksyttävyyden minimitasoon.

Painatuslupan epäämisen jälkeen oli äärimmäisen harvinaista yrittää uudelleen. Ainoa uudelleen yrittänyt ja lopulta kolmentoista vuoden jälkeen vuonna 1952 väitellyt oli Maria Widnäs.

Schurin väitöskirjan hylkääminen väitöstilaisuuden jälkeen ei ollut ainutlaatuisen tapahtuma. Historiallis-kielitieteellisessä osastossa ja sen jatkajassa humanistisessa tiedekunnassa väitöskirja on hylätty väitöstilaisuuden jälkeen ainakin kuusi kertaa: 1857, 1900, 1937, 1946, 1986 ja 2007.³

4.2. Schurin väitöskirjan saksankielinen kieliasu

Saksan kielellä kirjoitettuja väitöskirjoja tarkastettiin Historiallis-kielitieteellisessä osastossa kaudella 1932-1939 kymmenkunta. Yleensä saksan kie-

³ Vuonna 1857 Eero Salmelaisen väitöskirja hylättiin plagioinnin takia. Laaksonen (2004) on dokumentoinut tapahtumat. Vuonna 2007 humanistinen tiedekunta hylkäsi väitöstilaisuuden jälkeen erään väitöskirjan. Väittelijä valitti kuitenkin päätöksestä opintosuoritusten tutkintolautakuntaan, joka päätti, ettei väitöstä voinut enää tuossa vaiheessa hylätä. Sekä väitöksen esitarkastajat että vastaväittäjä olivat nimittäin puoltaneet sen hyväksymistä. Tämän jälkeen tiedekuntaneuvosto hyväksyi väitöskirjan alimmalla arvosanalla.

len asusta ei sanottu mitään, poikkeuksena kuitenkin Edv. Reinin ja H. Gummeruksen esitarkastuslausunnot 19.1.1935 Henrik Zilliacuksen väitöskirjan kieliasusta:

"Kuitenkaan en voi puoltaa sen painattamista ennenkuin lukemassani saksankielisessä käsikirjoituksessa esiintyvät monet kieli- ja kirjoitusvirheet - mm eräät hullunkuriset svetisismit - ovat tulleet korjatuiksi." (Rein, §8)

"Dock måste jag, så som prof. Rein, som villkor för arbetets tryckning som akademisk avhandling uppställa, att den delvis bristfälliga tysk-språkiga översättningen av den på svenska skrivna texten revideras och på nödiga ställen rättas." (Gummerus, §8)

Henrik Zilliacus sai painatusluvan myötä mahdollisuuden saksalaisen kieliasun hiomiseen. Hänen väitöskirjansa hyväksyttiin 25.5.1935.

Schurin väitöskirjan käsittelyssä puutteelliseen kieliasuun ja lukuisiin painovirheisiin kiinnitettiin huomiota vasta väitöstilaisuudessa ja sen jälkeisessä tiedekuntakäsittelyssä. Esitarkastajat Karsten ja Saarisalo (toisin kuin Rein ja Gummerus) eivät olleet näistä puutteista huomauttaneet. Vakiintunutta kielentarkastuskäytäntöä ei tuolloin ollut. Työryhmän tiedossa ei ole muita tapauksia, joissa kirjallinen kielentarkastuslausunto (vieläpä kaksi) olisi pyydetty jälkikäteen.

Gustav Schmidtin lausunto Schurin väitöskirjan kieliasusta on poikkeuksellinen niin laajuutensa kuin sisältönsäkin puolesta. Siksi työryhmä pyysi riippumattoman lausunnon Schurin väitöskirjan kieliasusta Helsingin yliopiston saksan kielen lehtorilta Helmut Diekmannilta, joka nykyään tarkastaa saksankielisten väitöskirjojen kieliasun (LIITE 5). Lisäksi työryhmä sai vapaaehtoisen lausunnon kieliasusta professori em. Dietrich Assmannilta (LIITE 6), jolla myös on pitkä kokemus kielentarkastuksesta.

Molemmat asiantuntijat ovat yksimielisiä siitä, että kieliasussa on runsaasti virheitä, että Schurin saksassa (erityisesti sanajärjestyksessä) on hänen äidinkiellensä jiddischin vaikutteita, että virheet olisivat olleet melko helposti korjattavissa, että teksti yleisesti ottaen on tyyliltään hyvä ja helppolukuinen, että Schmidtin lausunto vaikuttaa tilaustyöltä ja että se on tyyliltään asenteellinen sekä tendenssimäinen.

Esitarkastusmenettely petti ainakin kielentarkastuksen osalta. Schur ei (toisin kuin Zilliacus) saanut mahdollisuutta kieliasun korjaamiseen, vaikka hän 20.5.1937 päivätyssä kirjelmässä tarjoutui korjaamaan tekstiä ja kustantamaan uuden painoksen. Kuten edellä todettiin, julkisesti tarkastetun väitöskirjan korjaaminen jälkikäteen ei ilmeisesti olisi voimassa olleiden menettelyväärtimusten mukaan ollut mahdollista. Kokouksessaan 22.5.1937 osasto päätti jättää kirjelmän vaille toimenpiteitä.

4.3. Valvojan toiminta

Alun perin valvojaksi määrätty prof. Aapeli Saarisalo pyysi vapautusta tehtävästä tehdäkseen tutkimusmatkan Englantiin (LIITE 7). Uudeksi valvojaksi määrättiin 3.4.1937 prof. G. J. Ramstedt. Valvojan vaihtaminen ei ollut ainutlaatuista. Vuosina 1932-1939 se tapahtui ainakin viisi kertaa eri syistä: 1933 (L. Hakulisen väitöstilaisuus), 1937 (Schur), 1939 (A. Salo, G. Lundström, E. Hummelstedt).

Valvoja G. J. Ramstedt osallistui melkein vastaväittäjän tavoin Schurin väitöskirjan arvioimiseen. Tämäkään ei ollut ainutlaatuista. Valvoja J. Jaakkola antoi kriittisiä lausuntoja myös M. Wilskan väitöskirjasta (17.4.1937, §1).

Valvoja Ramstedt ei toiminut korrektisti antaessaan (kääntämättä tai muuten asiaan puuttumatta) ylimääräisen vastaväittäjän Albert Hämäläisen esittää kritiikkinsä voittopuolisesti suomeksi, jota Schur ei ymmärtänyt.

4.4. Professori Aapeli Saarisalon toiminta

Prof. Saarisalo antoi esitarkastuslausunnon Schurin väitöskirjan kummastakin versiosta. Väitöskirjan myöhempi versio syyskuulta 1937 ei liene säilynyt, mutta sen on ainakin kieliasultaan oletettava olevan laadukkaampi kuin kevään väitöstilaisuudessa virallisesti tarkastettu versio.

Saarisalon lausunnot ovat ristiriitaisia: ensimmäinen oli varauksettoman myönteinen, toinen kielteinen. Todennäköisesti Saarisalon ensimmäinen tarkastus ei ollut ollut tarpeeksi huolellinen, ja käsittelyn mutkistuttua hän vaihtoi mielipidettä toisen perusteellisemmän tarkastuksen yhteydessä.

4.5. Professori Antti Filemon Puukon toiminta

Schurin väitöskirjaa koskevassa keskustelussa on väitetty, että ylimääräisenä vastaväittäjänä esiintyneen Vanhan testamentin eksegetiikan professori A. F. Puukon merkittävänä pontimena olisi ollut juutalaisvastaisuus. Puukon aktiivisuus on sinänsä hyvin ymmärrettävissä, koska jo Schurin väitöskirjan otsikossa ilmoitetaan aihetta käsiteltävän Puukon oman alan eli Vanhan testamentin lähteiden valossa.

Pauli M.K. Niemelän Puukkoa koskevasta väitöskirjasta *Antti Filemon Puukko. Suomalainen Vanhan testamentin tutkija ja tulkitsija* (Suomen eksegeettisen seuran julkaisuja 74, Helsinki 1999, 274 s.) ei löydy tukea tälle väitteelle, ei myöskään Heikki Räisäsen Puukkoa koskevasta artikkelista Suomen Kansallisbiografiasta (s.v. Puukko, Antti Filemon), missä todetaan (s. 833), että Puukolla oli "avioliittonsa ja opiskelunsa kautta läheiset suhteet Saksaan, mutta mikään ei viittaa natsiyhteyksiin".

Piispa Mikko Heikka käynnisti 11.1.2008 blogissaan tästä asiasta keskustelun, johon Pauli M. K. Niemelä samana päivänä lähetti seuraavan kannanoton:

“- - . Puukolla oli tiiviit ja läheiset yhteydet Saksaan, kuten monella muullakin suomalaisella tutkijalla. Hän tutustui Saksan opintojen aikaan tulevaan vaimoonsa Helene Fuchseliin. Puukon opettaja ja suuri vaikuttaja oli Rudolf Kittel, jonka kirjoituksia eksiilin aikaisen Israelin uskonnonhistorian kuvauksista käytettiin juutalaisvastaiseen propagandaan. Kitteliä itseään ei syytetty juutalaisvastaisuudesta. Häneltä pyydettiin asiantuntijalausuntoa 1912 käytyyn jumalanpilkkaoikeudenkäyntiin (Kusche 1991). Rudolf Kittelin poika Gerhard Kittel (UT:n tutkija) tuli tunnetuksi juutalaisvastaisista mielipiteistään. Puukolla ei ollut tietääkseni yhteyksiä poika Kitteliin. Mutta oliko omena pudonnut kauas? Väitöskirjani perusteella en ole tunnistanut Puukossa juutalaisvastaisuutta. Se ei ole tullut missään ilmi. - - Kannattaa kuitenkin olla hieman varovainen, ennen kuin lausuu Puukon juutalaisvastaisuudesta mitään. - -.” (<http://www.pod.fi/heikka/?p=56>, luettu 31.3.2008)

On pääteltävä, ettei Puukon juutalaisvastaisuutta ole dokumentoitu.

4.6. *Professori Albert Hämäläisen toiminta*

Ylimääräisenä vastaväittäjänä esiintynyt Albert Hämäläinen oli Helsingin yliopiston suomalaisugrilaisen kansatieteen professori 1931-1949. Oli luonnollista, että hän oli kiinnostunut Schurin väitöskirjasta, koska se (otsikkoa myöten) käsitteli ympärileikkauksen aihetta myös kansatieteellisestä näkökulmasta (“- - im Licht der alttestamentlichen Quellen und der Völkerkunde”).

Hämäläisen tutkijanprofiiliin kuului materiaalsen kansatieteen ohessa oleellisenä osana tapojen ja kansanperinteen tutkimus (hänen väitöskirjansa käsittelee mordvalaisten, tšeremissien ja votjakkien kosinta- ja häätapoja). Hämäläisellä oli myös tausta uskontotieteessä. Katsauksessaan suomalaisen uskontotieteen historiaan Turun yliopiston vertailevan uskontotieteen professori Veikko Anttonen kirjoittaa (Uno Harvasta puheen ollen) mm. näin:

“Bringing the strands of these threads together we end up in the work of Uno Holmberg-Harva and the rise of comparative religion in Finland. Uno Harva (until 1927 Holmberg) was one of the few scholars in Finno-Ugric ethnography - along with ethnologist Albert Hämäläinen – who pursued anthropological studies under the tutelage of Edward Westermarck.”

(<http://www.hum.utu.fi/oppiaineet/uskontotiede/en/research/history/>, luettu 2.4. 2008)

Hämäläinen tunsu siis hyvin sen westermarckilaisen perinteen, joka oli vaikuttanut myös Schuriin. Hämäläisen kirjoituksiin kuuluu sellaisia uskontotieteellisiä aiheita kuin “Menschen und tierförmige Abbilder in Magie und Kult der finnisch-ugrischen Völker” ja “Beiträge zur Bildmagie”. Näin Riitta Rätty kuvaa Hämäläisen tutkijanprofiiliin yhtä merkittävää osaa:

“In his research, he aimed to provide a psychological explanation for the numerous magic rites involving such parts of the body as nails, hair, teeth, blood, sweat, saliva, tears, afterbirth, umbilical cord and faeces,

and the fluids and items of clothing in contact with the body.” (Riitta Rätty, “Albert Hämäläinen - champion of Finno-Ugrian ethnology”, Matti Räsänen, toim., *PIONEERS. The History of Finnish Ethnology, Studia Fennica Ethnologica* 1, 1992, 110-111).

Hämäläinen oli pätevä arvioimaan Schurin väitöskirjaa sekä kansatieteellisestä että uskontotieteellisestä näkökulmasta. Hämäläisen 13-sivuinen lausunto sisältää perusteltua kritiikkiä, mm. sen, että Schur ei ollut ollenkaan käyttänyt ympärileikkauksen etnologisen teorian klassista pääteosta, Heinrich Schurtzin *Altersklassen und Männerbünde. Eine Darstellung der Grundformen der Gesellschaft* (1902), vaan tyytynyt erääseen toiseen Schurtzin yleisluonteiseen teokseen ja lisäksi viitannut vain Karstenin, Landtmanin ja Westermarckin aihetta koskeviin lyhyisiin kannanottoihin.

Albert Hämäläinen testamenttasi kirjansa Turun yliopiston erikoiskokoelmaksi, jossa tallella on hänen kappaleensa Schurin väitöskirjasta (Hämäläinen II. 473). Jokseenkin joka aukeamalla on runsaasti asiasisältöön (ja kieliasuunkin) liittyviä kommentteja, kysymyksiä ja huutomerkkejä (LIITE 8). Hämäläinen oli lukenut teoksen erittäin perusteellisesti, ja hän kritisoi sitä ensisijaisesti tieteellisestä näkökulmasta.

4.7. Schurin yritys väitellä tohtoriksi Åbo Akademiassa keväällä 1938

Epäonnistuttuaan kaksi kertaa Helsingin yliopistossa vuonna 1937 Schur yritti kevätlukukaudella 1938 väitellä tohtoriksi Åbo Akademiassa. Hänen jättämänsä käsikirjoituksen otsikko oli nyt ”Die Beschneidung im Licht der alttestamentlichen und nachbiblisch-jüdischen Folklore”. Painatuslupa-asia oli esillä humanistisen tiedekunnan neljässä kokouksessa 1.2, 28.2, 16.3. ja 24.3.1938 (Åbo Akademi centralarkiv, Humanistiska fakultetens protokoll 1937-1938).

Ensin filosofian professori Rolf Lagerborg ja Helsingin yliopiston itämaiden kirjallisuuden professori Knut Tallqvist olivat laatineet painatuslupaa puoltavat lausunnot (päivätty 28.2. 1938 ja 25.2. 1938). Lagerborgin mukaan väitöskirja ”äger ett sådant värde, att tillstånd till dess utgivande som specimen för licentiatgrad av Fakulteten kan beviljas”. Tallqvist puolestaan katsoi, että väitöskirja oli ”värd att utges som akademiskt specimen”.

Tämän jälkeen tiedekunta pyysi kaksi lisälausuntoa, joiden kirjoittajat olivat eksegetiikan professori Rafael Gyllenberg ja sosiologian dosentti K. Rob. V. Wikman. Gyllenbergin lausunto (päivätty 11.3.1938) oli murskaavan kriittinen: “- - mag. Schurs s.k. avhandling kan överhuvud inte rubriceras som vetenskap”. Myös Wikmanin lausunto (päivätty 10.3.1938) oli hyvin kriittinen ja päättyi näin: “Jag kan därför icke underlåta att uttala mina betänkligheter mot avhandlingens framträdande såsom ett specimen för licentiatgrad ...”. Kokouksessaan 24.3.1938 tiedekunta päätti äänin 5-4 olla myöntämättä Schurille painatuslupaa.⁴

⁴ Dekaanin Rolf Lagerborg kuului painatuslupaa puoltaneeseen vähemmistöön. Kohtalon ivaa on siinä, että Lagerborgin oma väitöskirja *Moralens väsen* oli hylätty väitöstilaisuuden jälkeen Helsingin yliopistossa vuonna 1900. Sen ranskankielinen versio *La morale publique* hyväksyttiin korkeimmalla arvostuksella “trés honorable” Sorbonnen yliopistossa vuonna 1903, arvostelulautakunnan jäsenenä mm. Émile

4.8. Arviointia tieteellisten näkemuserojen ja koulukuntien vaikutuksesta

Schurin väitöskirjan käsittelyn yhteydessä esiin tulleet näkemuserot kertovat eri tieteenalojen poikkeuksellisesta yhteentörmäyksestä, jonka voimakkuutta lienevät korostaneet lausunnonantajina toimineiden henkilöiden maailmankatsomukseen liittyvät eroavuudet. Silmiinpistävää on, että väitöskirjan puolustajat eivät näe siinä vähäisiksi koettujen muodollisten puutteiden lisäksi juuri mitään moitittavaa. Hylkäämisen kannalla olleet taas eivät nähneet siinä sen paremmin sisällöllisesti kuin muodollisesti mitään kiitettävää.

Schurin tutkimuksen pääotsikko *Wesen und Motive der Beschneidung* viittaa yksiselitteisesti sen sosiaaliantropologisen koulukunnan kysymyksenasetteluihin, jonka tunnetuin edustaja oli Edward Westermarck. Koulukunnan tutkimukset olivat usein yhteen kohteeseen, esim. kansaan tai kansanosaan kohdistuvia monografioita, laajasti syntetisoivia jonkin inhimillisen piirteen yleiskatsauksia tai niiden alkuperää hahmottavia tutkimuksia. Westermarckin teoksia olivat mm. *Avioliiton synty* (1932) ja *Moraalin synty ja kehitys* (1933). Hänen oppilaistaan Rafael Karsten kirjoitti uskonnollisen palvonnan alkuperästä ja Gunnar Landtman sosiaalisten luokkien eriarvoisuuden historiasta. Kaikki kolme olivat käsitelleet monografioissaan myös ympärileikkauksen ilmenemismuotoja.

Historiallis-kielitieteellinen osasto näyttää pitäneen Schurin käsikirjoitusta ennen muuta sosiaaliantropologisena tutkimuksena määrätessään esitarkastajaksi ja myöhemmin vastaväittäjäksi professori Karstenin; toisena esitarkastajana oli itämaisen kirjallisuuden professori Aapeli Saarisalo.

Väitöskirjan otsikon jatko, *...im Licht der alttestamentlichen Quellen und der Völkerkunde (Mit Berücksichtigung von Šabbath u. Pesah)* tuo mukaan yhtäältä Vanhan testamentin eksegetiikan käyttämät lähdeaineistot ja toisaalta yleisen etnologian vertailevan tutkimusotteen. Väitöstilaisuudessa edellistä aluetta edusti ylimääräisenä vastaväittäjänä professori Antti Puukko ja jälkimmäistä niin ikään ylimääräisenä vastaväittäjänä professori Albert Hämäläinen.

Väitöstilaisuuden valvojana toimi professori G. J. Ramstedt, joka kirjallisessa lausunnossaan nojautuu professori Puukon (”en man som jag gärna ville kalla sakkunnig i detta slag av vetenskap, professorn i gammaltestamentlig exegetik”) lausuntoon.

Historiallis-kielitieteellinen osasto asettui päätöksenteossaan kustoksen ja ylimääräisten vastaväittäjien kannalle ja hylkäsi Schurin väitöskirjan yksimielisesti. Vaikka väitöskirjan kritiikki ja ilmeisesti päätöskin perustuivat tieteellisten näkökohtien lisäksi paljolti työn muodollisiin ja saksan kieleen liittyviin huomautuksiin, on pidettävä mahdollisena, että päätöksen taustalla oli myös yleisempiä näkökohtia.

Durkheim ja Lucien Lévy-Bruhl. Helsingin yliopistossa Lagerborg väitteli vihdoinkin vuonna 1906 (aiheesta *Das Gefühlsproblem*).

Näistä ilmeisin oli, että Edvard Westermarckin edustama tutkimussuunta sai väistyä 1940-luvulle tultaessa uusien tutkimuksellisten ja metodisten suuntausten tieltä. Uusi kansallinen tilanne ei suosinut tutkijaresurssien suuntaamista etäisiin ja meille vieraisiin kansoihin, varsinkaan Westermarckin ja hänen kollegojensa ja oppilaittensa edustamassa kosmopoliittisessa hengessä. Suomessa harjoitetulle yhteiskunnan ja kulttuurin tutkimukselle osoitettiin uusia, kansallisia tehtäviä, sellaisia, jotka esimerkiksi kansanrunoudentutkimus oli jo pitkään kokenut omikseen.

Westermarckilainen kulttuurintutkimus joutui myös paradigmaattisen kritiikin kohteeksi. Evolutionistinen näkemys lakkasi jo 1920-luvun lopulla olemasta kulttuurintutkimuksen hallitseva teoria, ja erityisesti brittiläisen antropologian piirissä kehittynyt funktionalismi epä- tai suorastaan antihistoriallisine painotuksineen valtasi alaa. Kulttuuristen ilmiöiden alkuperän ongelma sai väistyä sellaisten kysymyksenasetteluiden tieltä, joiden uskottiin olevan tieteellisin menetelmin helpommin selvitettävissä. Westermarckilaisen koulukunnan heikenevään asemaan lienee jonkin verran vaikuttanut myös se, että useat koulukunnan hallitsevista hahmoista olivat ruotsinkielisiä ja näkemyksiltään kansainvälisesti orientoituneita liberaaleja; ja eräissä tapauksissa aktiivisia uskonnon vastustajia.

Vanhan testamentin eksegetiikka sellaisessa muodossa, kuin sitä Helsingin yliopistossa edusti professori Puukko, ei kuulunut kansallisiin tieteesiin, mutta Lundin historiallis-kriittiseen koulukuntaan tukeutuvana se edusti metodisesti pikemminkin uutta, esiin murtautuvaa kuin perinteellisempää näkemystä (ja saikin tällaisena osakseen kritiikkiä kirkon vanhoillisemman suunnan edustajilta).

Voidaan varovasti olettaa, että edellä mainitulla seikoilla on ollut vaikutusta siinä vaiheessa, kun Historiallis-kielitieteellinen osasto arvioi annettujen lausuntojen painoarvoa ja teki asiassa päätöksensä.

4.9. Yhteenveto Israel-Jakob Schurin väitöskirjan käsittelystä menettelyn tasapuolisuuden kannalta

Historiallis-kielitieteellinen osasto ja sen nimeämät toimihenkilöt kohtelivat Schuria epäasiallisesti neljällä tavalla:

- i. Saarisalo antoi eri vaiheissa kaksi tieteellisesti ristiriitaista esitarkastuslausuntoa.
- ii. Karsten ja Saarisalo eivät esitarkastajina huomauttaneet kieliasunpuutteista.
- iii. Jälkikäteen toimitettu kielentarkastus oli ylimitoitettu ja Schmidtin kielentarkastuslausunto oli tarkoitushakuinen.
- iv. Hämäläisen suomenkielinen (ylimääräinen) vastaväitös ei ollut korrekti, eikä myöskään valvoja Ramstedtin riittämätön puuttuminen tähän.

Työryhmä arvioi, että Historiallis-kielitieteellisen osaston esitarkastusprosessi ei Schurin tapauksessa kaikilta osin toiminut, kuten olisi pitänyt. Ei kuitenkaan

voida päätellä, että nämä neljä seikkaa yhdessä tai erikseen sellaisinaan olisivat johtaneet Schurin väitöskirjan hylkäämiseen.

5. Työryhmän arvioinnin tulokset

Työryhmä päätyy edellä esittämänsä perusteella seuraaviin tuloksiin:

Israel-Jakob Schurin väitöskirjan käsittelyssä noudatettiin Helsingin yliopiston säännöissä määritellyjä menettelyvaatimuksia.

Väitöskirjan esitarkastusprosessissa voidaan havaita ylimalkaisuutta ja pinnallisuutta, mutta se ei selitä väitöskirjan hylkäämistä. Myöskään vasta arviointiprosessin loppuvaiheessa suoritetun kielentarkastuksen tulokset eivät olleet ainoa syy hylkäämiseen. Väitöskirjan Helsingin yliopistossa (ja sittemmin Åbo Akademiassa) samaa massiivinen tieteellinen kritiikki sen sijaan viittaa siinä havaittuihin laadullisiin ongelmiin. Vaikka Schurin väitöskirja oli ilmeisesti laadultaan rajatapaus, jonka arvioinnissa myös koulukuntaerimielisyydet vetivät eri suuntiin, työryhmä katsoo, että väitöskirjan hylkäämiselle esitettiin tieteellisesti perustellut argumentit monipuolisen ja avoimen keskustelun perusteella.

Samaan aikaan useat muut väitöskirjakäsikirjoitukset joutuivat Historiallis-kielitieteellisessä osastossa yhtä kovan tieteellisen kritiikin kohteeksi ja meneillään oli keskustelu väitöskirjojen laatuvaatimuksista.

Työryhmä ei ole löytänyt näyttöä juutalaisvastaisuudesta Schurin väitöskirjan tarkastus- ja arviointiprosessin eri vaiheissa lukuun ottamatta Schmidtin kielentarkastuslausunnon eräitä asenteellisia muotoiluja.

Esitetyn perusteella työryhmä arvioi, että Israel-Jakob Schurin väitöskirjan käsittelyssä ei loukattu sellaisia hyvän tieteellisen käytännön menettely- ja laatuvaatimuksia, joihin Helsingin yliopiston ja sen tiedeyhteisön voidaan katsoa olleen sitoutunut väitöskirjan arvioinnin ajankohtana.

Liitteet

- Liite 1 Prof. Rafael Karstenin lausunto Historiallis-kielitieteelliselle osastolle Israel-Jakob Schurin väitöskirjaksi aiotusta teoksesta
- Liite 2 Prof. Aapeli Saarisalon lausunto Historiallis-kielitieteelliselle osastolle Israel-Jakob Schurin väitöskirjaksi aiotusta teoksesta
- Liite 3 Prof. Gunnar Landtmanin lausunto Historiallis-kielitieteelliselle osastolle Israel-Jakob Schurin väitöskirjaksi aiotusta teoksesta
- Liite 4 Prof. Aapeli Saarisalon lausunto Historiallis-kielitieteelliselle osastolle Israel-Jakob Schurin väitöskirjaksi aiotusta teoksesta
- Liite 5 Lehtori Helmut Diekmannin lausunto asiantuntijaryhmälle Israel-Jakob Schurin väitöskirjaksi aiotusta teoksesta
- Liite 6 Prof. em. Dietrich Assmannin lausunto asiantuntijaryhmälle Israel-Jakob Schurin väitöskirjaksi aiotusta teoksesta
- Liite 7 Prof. Aapeli Saarisalon virkavapausanomus
- Liite 8 Esimerkkejä prof. Albert Hämäläisen Schurin väitöskirjan kappaleesta.

Arkistolähteet

Helsingin yliopiston keskusarkisto

- Historiallis-kielitieteellisen osaston pöytäkirjat 1932-1939
- Keskushallinnon arkisto, anomukset

Åbo Akademis centralarkiv

- Humanistiska fakultetens protokoll 1938

Kirjallisuus

Anttonen, Veikko. "Comparative Religion at the University of Turku and the University of Helsinki: A Brief Survey."

<http://www.hum.utu.fi/oppiaineet/uskontotiede/en/research/history/#1>

(luettu 2.4.2008)

Hakkila, Esko. 1939. *Suomen tasavallan perustuslait*. Porvoo: WSOY.

Laaksonen, Pekka. 2004. "Oikein vai väärin ymmärretty Eero Salmelainen". *Bibliophilos* 62 (3): 12-18.

Muir, Simo. 2007. "Israel-Jakob Schurin väitöskirjan hylkääminen Helsingin yliopistossa 1937. Antisemitismiä, kielikiistaa ja henkilöintrigejä". *Historiallinen aikakauskirja* 105 (4): 463-483.

Niemelä, Pauli M.K. 1999. *Antti Filemon Puukko. Suomalainen Vanhan testamentin tutkija ja tulkitsija*. Suomen eksegeettisen seuran julkaisuja 74. Helsinki.

Räty, Riitta. 1992. "Albert Hämäläinen - champion of Finno-Ugrian ethnology", Matti Räsänen, toim., *PIONEERS. The History of Finnish Ethnology, Studia Fennica Ethnologica* 1: 103-125. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.